

ILLYÉS GYULA: PUSZTULÁS

Úti jegyzetek. Észak-Baranya, 1933. július

Nyugat, 26. évf. (1933) 17–18. sz. 189–205.

Illyés Gyula (1902–1983) költő, író, drámaíró, lapszerkesztő. Fiatal korában baloldali nézetei miatt emigrációba kényszerült, ahonnan 1926-ban tért haza, majd hamarosan már a Nyugat publikálta írásait. A 30-as években csatlakozott a népi írók mozgalma-hoz. Baloldali nézetei az 1936-ban megalakult Márciusi Frontba vezették, amiért később perbe fogták. A német megszállás után a nyilasok elől bujkálni kényszerült, a háború végén az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett. 1945–1946-ban a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakozott. 1956-ban szerepet vállalt a Petőfi párt néven újjáalakult parasztpártban. Emiatt csak 1961-től publikálhatott újra, de már 1969-ben a nemzetközi írószövetség, a PEN alelnökévé választotta. Egyik legnagyobb politikai hatású írása a Kádár-rendszerben a Magyar Nemzetben 1977–1978 fordulóján jelent meg „Válasz Herdernek és Ady-nak” címmel, amelyben elítélte a magyar kormányt, amiért tétlenül nézi a határon túli magyarok ellen folyó „szellemi genocídiumot”. A rendszerváltás után vált széles körben ismertté 1956-ban írt verse az „Egy mondat a zsarnokságról”.

„Pusztulás” című, baranyai úti naplója a saját korában országos érdeklődést váltott ki a vidéki Magyarország kérdései iránt, s egyben a népi írók nivós szociográfiai munkásságának kezdetét is jelentette. Benne a magyar kisbirtokos parasztság körében a vagyonaprózódás elleni védekezés jegyében elterjedt mesterséges születésszabályozás nemzetpolitikai következményeire hívta fel a figyelmet.

A szokásos nyaralási üdvözet helyett B. M.-nek pár mondatban megírtam, amit itt látok. Nem édig nyúló hegyeket, nem gazdag városokat, csak egy nép romlását, de ezt oly hatalmas méretben, annyi változatban, hogy ennél megdöbbentőbbet keresve se találhattam volna, semmi vonatkozásban. Niagaraszerű zuhanás, bukás és erőpazarlás, – évek óta mellette éltem, hogy eshetett meg, hogy csak most riadok arra, ami a magyarsággal évtizedek óta történik? Ma kaptam meg B. M. választát; pesszimizmussal vádol. Ő is a múltra hivatkozik, amelyet kiálltunk. [...]

Közben védekezni is kellene, hogy nem vagyok sovíniszta, nem vagyok fajvédő, ahogy a politika értelmezi ezt a szót. Ha a magyarság pártján beszélek, azt szinte kozmopolitizmusból teszem. Akármelyik belső-afrikai néger törzs ügyében is megtenném, ahogy Gide tette. A népek íratlan nemzetközi jogára hivatkozom. S mint egykor Vörösmarty, a veszteségre, amely őket is érheti. [...]

Házigazdám tanulmányait és jegyzeteit olvasom erről a «kérdésről», amelynek végzetes súlyosságát csak dunántúli ember érezheti igazán. Az egyke okát ő nem a

nép anyagi helyzetében látja, s okfejtése mellett szól valóban, hogy a körülményekhez képest a nép itt meglehetősen jólétben él. Jómódban él, de még jobban akar élni, igényei vannak, s mivel a gyermekek nevelése ebben megakadályozná, inkább a gyermekekről mond le. Itt persze nem lehet határt szabni, az egykét követi az egy se s mindaz az erkölcsi eltévedés, ami az ilyen számításból már önként folyik. A nép erkölcsi élete valóban megdőböntő.

Közletről még sötétebb, mint Kodolányi parasztregegyeiben. Ez a nép már igazán elveszett, ennek a sötétségnek már nem lesz hajnala. Ezt mondja itt mindenki, aki hozzá mert nyúlni a kérdéshez, ezt mondják maguk a parasztok is. Kodolányi „A hazugság öl” című röpiratában a baj okát abban a kettős, kétszínű életben keresi, melybe a társadalom uralkodó rétegei, a kenetteljes bort ivó – vizet prédikáló szellemi és politikai vezetők a népet belekényszerítették. A nép eltévedt és vakságában agyonzúzza magát. [...]

Egyáltalában jogában áll a nemzetnek, hogy ilyen kérdésbe beavatkozzék? Föltétlenül jogában áll, hisz egész életét fenyegeti. Ha az eleven test vérébe valahol méreg kerül, az egész test azonnal védekezésbe fog, mozgósítja mindenünnen a sejtecskéket a küzdelemre, melytől az egész test sorsa függ. A beteg szervezet nem védekezik, nyugodtan, szinte örömmel várja a halált. [...]

A dunántúli magyarok egykések, a velük egy faluban, vagy egy járásban élő németek nem azok. Nem kell magyarázni, mi következik ebből, előttünk a példa. A Duna-menti rácok két nemzedék alatt eltűntek. Nálunk az első generáció már elbukott. A népmozgalmi megfigyeléseknek törvénye, hogy elég magas százaléku csökkenés után a pusztuló nép kihalását már nem lehet megakadályozni. Úgy gyorsul az már akkor az elkerülhetetlen vég felé, mint a föld felé eső test. Ez a mi helyzetünk. Azonos gazdasági feltételek között az itteni németek közt is fölléphet majd az egyke, de akkor mi már nem leszünk. A kiháló németeket más németek fogják helyettesíteni, ha ugyan ők maguk nem védekeznek a baj ellen, nem teremtenek olyan gazdasági helyzetet, melyben egészségesen élhetnek. Eddigi működésük szerint valószínű, hogy nekik lesz erre eszük.

Az egyke oka tisztára anyagi. Nem a szegénység az oka, hanem a szegénységtől való félelem, tehát végeredményben mégis a gazdasági megnyomorítottság. Tehát csupán az felelős érte, aki a gazdasági megnyomorítást okozza. A parasztokat nem lehet hibáztatni. „Szörnyű fertőben” élnek, de ezt a fertőt nem ők készítették. Az egykés vidéken ma már százféle sajátos tünetet lehet megfigyelni, de összetéveszti az okot az okozattal az, aki ebben látja a baj eredetét.

A parasztság itt felvergődött valami színvonalra, megszerezhetett családonként 20-30 hold földet, esetleg talán százat is, mint itt-ott a Sárközben, megszokott valami módot és természetszerűleg még jobbra törekszik. A gyermekáldás a birtok megosztását jelentené, új küzdelmet, újra azt a látástól-vakulásig tartó állati munkát, melyet csak azok istenítenek oly bukolikusán, akik két kézzel sose próbálták. Mint a mai társadalom minden tagja, ők is csak egyéni érdeküket látják, nem érzik, és nem tapasztalják, hogy valami nemesebb közösség tagjai, amelyért áldozni érdemes. Szó szerint úgy viselkednek, mint az urak, akiknek udvarán szintén nem szaladgál tizenkét gyerek. Kényelmesen, szépen, nyugodtan akarnak élni, egyre kényelmesebben. Ez minden bűnük.

Ez a sors vár tehát minden emelkedő parasztcsaládra? Míg földjeit jó pénzen eladhatja, ez vár reá. Valóságos csapda ez. A parasztokat úgy nevelték, hogy csak parasztok lehetnek; hogy mit jelent minálunk ebből a sorból «kiemelkedni», csak az tudja, aki megpróbálta ezt a kálváriát. Nemcsak a szellemi, de az ipari pályára kerülő parasztfiúnak is már a kezdet kezdetén meg kell tagadni származását és családját, «úrnak» kell lennie. «Inkább égett volna meg egynapos korában» - mondta egy ilyen ivadékról itt pár napja nekem a saját apja.

«Nem csináljunk kódisokat» - mondta ugyanabból a családból ma a vő, jó másfélórai vitánk befejezéséül. Az ország tele van munkanélkülivel - folytatta, - több ember van, mint kellene, mit akarnak mitőlünk? Adjanak földet, a föld maga megtermi az embert.

Tudom, itt már az sem segítene, ha földet adnának. Az történe, ami a Sárközben, ahol a tízholdas gazdák éppúgy egykések, mint a százholdasok. (Vagy akár az ötszázholdas dzsentrik; vagy mint a hasonló jövedelmű tisztviselők és kereskedők.) A természettel nem lehet tréfálni. Ez a vidék, ez a generáció már elveszett; a kérdés már csak az, hol lehetne megállítani a pusztulást.

Ahol kisbirtok van, ott menthetetlenül megjelenik az egyke. Ez első pillanatra a földosztás ellen szól. A nagy latifundiumok cselédsége még szaporodik, legalább is az egyke-vizsgálói szerint; a cselédeknek nem ád gondot, hogy kire hagyják a vagyont s minden gyerek ingyen munkaerőt jelent.

Már a cselédség sem szaporodik úgy, mint a statisztikusok hiszik. Köztük a gyermekhalandóság pusztít. Azon kívül nekik sincs korlátlan elhelyezkedési területük, a nagybirtokok ma már kevesebb embernek adnak megélhetést, mint ötven évvel ezelőtt. Az emberi munkaerőt egyre nagyobb mértékben helyettesíti a gép, itt ez a fejlődés útja. A háború előtti aratósztrájk-mozgalmak és zsellér-lázongások még elriaszthatták a nagybirtokosokat az aratógépek üzembe helyezésétől (az egész országban nincs tán húsz arató-gép), de a külföldi búzaverseny és a «közbiztosság» további megerősödése előbb-utóbb visszahozza őket. A cselédség szaporasága ma ép annyi, hogy magát fenntartsa és Pest rendőrlegénységét, postásait és háztartási alkalmazottjait kiállítsa.

Az egyke egyetlen megoldása, melyet Ravasz Lászlótól kezdve a kérdés minden vizsgálója felvet, anélkül, hogy csak gondolatban is következetesen végig merné gondolni: egy új örökösödési törvény, alapelveiben hasonló a Nagy Lajos-féle ősiségi törvény-cikkelyekhez, melyek a magyar nemességet négy század vérzivatarai közt valóban fenntartották.

Ennek megvalósítása azonban ma messze vezetne. Érdekes megfigyelni, hogy aki csak fölveti, az első mondatok után, hogy kezd ingadozni, hogy kerülget jobbra-balra, s hogy némul egyszeriben el, mintha valami sötét gyanúsítástól tartana.

Ez a tervzet a magántulajdon szentségét érintené. A föld magántulajdonát.

Magam is tétovázva írok róla. Előbb azt forgatom fejemben, micsoda blaszfémia tulajdonképpen a magántulajdont szentnek nevezni. Hogy ez ellen még egyetlen egyház sem emelte fel tiltakozó szavát. Elsősorban a keresztény egyházak, melyek Jézusa

igazán nem volt híve az egyéni vagyonnak. Engem az iskolában hét szentségre tanítottak: első a keresztség, második a bérálás ... a magántulajdon nem szerepel közöttük.

Azután az jut eszembe, hogy noha ez az egyetlen megoldás, semmi remény a megvalósítására, nincs már ebben a népben akkora magát újjáteremtő erő, hogy végrehajtsa; akkor minek emlegetni?

A tervezet röviden ez: készíttessék egy új örökösödési törvény, melynek értelmében minden öröklődő birtok legalább négy részre oszlik; ha az örökhagyónak négy gyermeke van, azok egyenlő részben öröklik; ha három van, csak háromnegyed részét, ha kettő van, csak a felét, ha egy, csak egy negyedét: a többi az államra száll vissza. Ha egyetlen gyermek sincs, az egész az államra száll, amely köteles azonnal új telepéseknek átadni.

Ehhez persze szükséges, hogy minden örökös annyi földet kapjon, amennyiből új családjával megél. Ezt a hiányt a nagybirtokokból kell pótolni, melyre a törvény különben szintén érvényes.

A törvénynek sok ágazata és még több következménye lenne; birtokot csak családok tarthatnának, ez kifejlesztené újra a családi életet, sőt Kodolányi szerint a falu-közösséget.

Megmentené a magyar népet, de véget vetne az egyházi és világi nagybirtokoknak. Őszintének kell lennem: erre az új honfoglalásra ez a nép már képtelen.

Még egy kis kimutatás, minden megjegyzés nélkül, ezt is ellenőrizheti mindenki: Magyarországon 1130 nagybirtokosnak, a népesség alig egy ezrelékének tulajdonában 5 400 000 hold van, az ország területének egyharmada. A «földbirtokreform» következtében az ország megművelhető területének csupán 6 százaléka cserélt gazdát. A nagy uradalmak zöme a trianoni határon belül maradt. Az ország lakosságának 56 százaléka él őstermelésből. A mezőgazdasággal foglalkozó lakosság 28 százalékanak egy talpalatnyi földje sincs. Az őstermelő lakosság további 24 százalékanak 10 holdig terjedő törpebirtoka van. A parasztság 80 százaléka tehát fizikailag képtelen a terjeszkedésre s ebből következően a szaporodásra. Ha új birtokot szerez, csak egymástól veheti el, a földállomány nem változik. A földbíró lakosság nemzetiségi aránya azonban évről-évre ijesztő mértékben változik. [...]

A hazafiság a mai magyarok közt, a legjobb értelmű is, enyhe zsidózással kezdődik; ez az előjáték; alapjában nem áll másból, mint csendes sóhajtozásból és mély légvételből, mintha csak a tüdő hangszerelése lenne. Az is. Folytatódik a kapitalizmus elleni sóhajtozással, ami még ugyanaz a terület, majd átcsap a kifakadásokra Pest ellen, aminek semmi köze az országhoz, tehát a magyarsághoz, ahová az adó ömlik, s ahonnan büdösödik a hal. Így érkezik végre a vidékre, a magyarság sorsához, ahol aztán a töprengés, azaz búslakodás nagy fekete semmibe fordul, a beszélgetésnek szomorú legyintések vetnek véget, jelezve, hogy jobb nem is beszélni.